

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Николаос Влахакис за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. Философия (Философия с преподаване на английски език)

на тема

The Law of Peoples (Jus Gentius) in the Perspective of Globalization Era: Aspects of John Rawls and J. Habermas' Philosophy in the International Relations

от

доц. д-р Борис Петров Попиванов

Катедра Политология, Философски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Със заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ №РД 38-294/17.07.2020 г. съм определен за резервен член на журито за защита на дисертационния труд на г-н Николаос Влахакис. След направен самоотвод на члена на журито проф. д-р Недялка Видева станах редовен член на журито, което на своето първо заседание взе решение да депозирам рецензия на дисертационния труд.

Г-н Николаос Влахакис има магистърска степен по философия от СУ „Св. Климент Охридски“ и по международни отношения и стратегия от Европейския център за международни и стратегически изследвания в Брюксел. От изготвената от него справка е видна активната му научна дейност през последното десетилетие. Тя е отразена в 10 публикации на английски, немски и гръцки езици, от които 6 са обнародвани в реномирани научни издания и покриват академичното поле на дисертационния труд – европейска интеграция, глобално управление, политически либерализъм. Професионалната кариера на г-н Влахакис разкрива перспективно развитие като дипломат на служба както в различни посолства на Република Гърция и в постоянните представителства на Република Гърция в ЕС и НАТО, така и в администрацията на самото гръцко правителство. Споменатите биографични щрихи не са просто притурка към разработения в неговата дисертация проблем. Те легитимират трайната ориентация на автора към определени теми – отношението на философията към международните отношения, конструирането на нов глобален ред, връзката между теоретични модели и политически механизми в епохата на глобализацията.

Представеният от автора текст е в обем 226 стандартни страници и отговаря изцяло на академичните изисквания за дисертационен труд. Структуриран е увод, 5 основни глави, заключение и библиография с 214 източника на английски, френски, немски и гръцки езици, сред които специфични натрупвания откриваме у „главните герои“ на работата – Ролс, Хабермас, Кант и Хегел. Налице са отлично познаване на

материята, точен научен изказ, ясно боравене с понятията, логично и подредено изложение. Става дума за завършено задълбочено изследване с аргументирани и неординерни изводи.

Дисертантът се е насочил, най-общо казано, към проблематиката на войната и мира на съвременния етап от развитие на международните отношения. Това е един вечен въпрос, поставен в съвсем конкретни условия. Вечен въпрос – защото изисква и преоценка на наличната философско-историческа рефлексия, и подход към неизбежно съществуващото напрежение между принципи и практика. А в съвсем конкретни условия – защото предполага адресиране на проблеми на нашия свят, положен в процесите на глобализация. Първото ни води към нова контекстуализация на идеите на Тукидид, Диоген, Хуго Гроций или Ханс Келзен, докато второто – към собствена версия за основанията на разграничението реализъм-идеализъм, на глобалната институционална инфраструктура и даже на косовския конфликт в бивша Югославия. Авторът сам определя интелектуалната ситуация, изследвана от него, като „интернационализация на философско-политическото мислене, опитващо се да противостои на предизвикателствата на глобализацията като обективно развиващ се процес“ (с.217). Възникналото като следствие съчетание между теоретично осмисляне и практическа адекватност, между философски методи и политическа реалност съставлява високия залог на самата дисертация, чиято амбиция е да открие пътищата за решаване на проблема.

Авторът е избрал да атакува тези въпроси от гледна точка на понятието за справедливост. В центъра на аргументацията лежат две други понятия, едното заимствано от работите на Джон Ролс (реалистична утопия), а другото от теорията на международните отношения (мека сила). Текстът има за цел да ни демонстрира как е възможно едно справедливо световно общество, постигнато чрез някакви механизми на съгласие и помирение между хората, но изведени и трансформирани на международно равнище. Мотивите да говорим за интернационализация според автора са исторически – на първо място, защото според него тенденцията към експанзионизъм е заложена в природата на самата държава и по тази причина елиминацията на експанзионизма и войната означава наддържавен ред, и на второ място, защото процесите след края на Студената война са стимулирали появата на своеобразен „космополитен морал“, който обвързва самоосъзнаването на хората като равни същества с глобалните условия на тяхното взаимодействие. Следователно, ако само по себе си търсенето на механизми за

съгласие и помирение е легитимно, то имаме правото да приложим и обичайните технологии на концептуализация и операционализация. Тук на сцената излизат Джон Ролс и Юрген Хабермас, двама от най-ярките философски мислители на нашето съвремие.

Дисертантът излага в критичен съпоставителен режим възгледите на Ролс и Хабермас за справедливо световно общество. Двата подхода открояват дилема: общовалидно международно право (Ролс) или конституционализация на световния ред (Хабермас), или формулирано по друг начин, универсален категорически императив (Ролс) или дискурсивно съгласие на участниците (Хабермас). Първото е извлечено предимно от книгата на Ролс „Законът на народите“ от 1999 г., а второто най-вече от книгата на Хабермас „Между фактите и нормите“ от 1992 г. Първото е фокусирано върху ценностите, а второто върху нормите. Първото разглежда справедливостта на резултатите, а второто справедливостта на процедурата. Първото експлоатира отдавна известната концепция на Ролс за булото на незнанието, а второто се опира на любимия на Хабермас просветенски мотив за приоритета на социалното съзнание и социалното знание. Първото визира публичния разум като противотежест на рационалността на държавата, често пъти убиваща разума. Второто пропагандира именно рационалния избор на държави и граждани в рамките на комуникативната рационалност на публичната сфера. Първото фаворизира „изходната позиция“ на равни свободни хора, а второто „идеалния диалог“ между тях. Първото реферира към народи, а не към държави в осмислянето на реалистичната утопия, докато второто приема всички възможни субекти в публичния дискурс. Първото в крайна сметка апелира към един политически кодекс, вграден в демократичната култура на днешното човечество, а второто към постоянен процес на делиберация в интересубективното създаване на значения и правила. Първото в много голяма степен тръгва от Кант, а второто от Хегел. По изречение на автора: „Ролс остава верен на Кантовата традиция, опитваща се да преодолее всякакво метафизично измерение на „категорическия императив“ чрез „процедурализма“ на „изходната позиция“. Хабермас възпроизвежда – въпреки че той не би се съгласил – един тип Хегелов „универсализиращ принцип“ чрез универсализация на демокрацията като фундаментален принцип на политическото“ (с.216).

Глобализацията е средата, в която авторът иска да провери потенциала на теориите на Ролс и Хабермас. Макар че текстът признава значението на икономическите прочити на глобализацията и макар че разграничава „процес“ от „статукво“ в нейните

рамки, основният интерес е съсредоточен в политическото измерение, в новата „човешка ситуация“ и кореспондиращите ѝ нови потребности от разбираня за „глобален ред“, „глобално управление“ и „глобална справедливост“, или още по-точно, картографията на пътя от международно общество към глобална общност. Дисертантът прибегва до десетки позовавания, за да интерпретира характера на самата глобализация. На това фактически е посветен първият раздел на третата глава от дисертацията. По мое мнение част от приведените разсъждения не съответстват напълно на изведените в началото цели. Запознати сме с позициите на разнообразни автори, които имат както различно поле на експертиза, така и разминаващи се идеологически и политически визии. Вярно е, че текстът периодично ни напомня кое е „важното“ за по-нататъшното изложение, но в отделни случаи се създава впечатление, че несъвместими концепции вървят една след друга почти без вътрешно напрежение. Разстоянието от Стийлиц до Хънтингтън и от Фукуяма до Касториадис е огромно. То би имало смисъл да се измине, ако тема на дисертацията са теориите за глобализацията, но иначе, струва ми се, работата натежава със странична информация.

Дисертантът поема по една централна нишка в оплетеното кълбо на глобализационните процеси – идентифицирането на тенденциите, които водят към глобално управление (global governance), а не към глобално правителство (global government). Направената уговорка е съществена, защото ориентацията към „глобално правителство“ всъщност характеризира инерцията на мисълта, присъща на вестфалската парадигма. Съгласно нея, стабилният международен ред е постижим единствено през някакви форми на класическа държава и осъществим през нейните органи. Само че Ролс по принцип опитва да избегне почвата на държавно организирани взаимодействия, а Хабермас по никакъв начин не приема само държавата като участник в тях. Ето в този контекст е разгърната „практическата“ дилема между Ролс и Хабермас. Глобализационните процеси още повече експонират диалога на Ролс и Хабермас, но също така, в качеството на втори план на теоретизация, и диалога на Кант и Хегел. Благодарение на фокуса върху глобализацията ние като читатели сме в положението да установим и двете посоки, експлицитна и имплицитна, на изследване. Експлицитната посока ни поставя пред въпроса как можем по-добре да разберем глобализацията през призмата на Ролс и Хабермас. Имплицитната посока пък ни отвежда към питането как по-добре можем да разберем Ролс и Хабермас през призмата на глобализацията. Защото дисертацията според мен съдържа определена „уловка“. В началото тя ни кара да

мислим, че имаме работа с „традиционна“ процедура по прилагане на теоретични модели към някакво практическо поле. По-задълбоченият поглед обаче разкрива и друг пласт – на възможността „практическото поле“ да послужи като огледало за по-сериозно осмисляне на теоретичните модели. Накратко, постлиберализмът на Ролс и метафедерализмът на Хабермас, ако използваме понятията на автора, изпъкват по-релефно не само чрез херменевтичния анализ на текстове, но и на фона и в отраженията на глобализационните тенденции на днешния свят.

Редно е също да спомена, че Европейският съюз представлява крайъгълен камък или препъни-камък – както предпочитате – за всяка съвременна теория, която се стреми да обоснове условията за възможност на една световна общност. Мащабите и динамиката на европейския проект задължават такава една теория да покаже дали Съюзът (частично) очертава функциониращ модел за реализация на заложената в нея цел или напротив не отговаря на тази цел. В дисертацията е отделено значително внимание, и то в различни глави, на Хабермасовата постановка на проблема. Разбира се, не е случайно. Хабермас е от най-активните застъпници на идеята за европейска интеграция. Схващането му за европейски конституционализъм – интерпретирано от г-н Влахакис в контекста на движението към „конституционализирано световно общество“ – е достатъчно широко известно. Известни са и колебанията на самия Хабермас, проявявани през годините, относно желаните институционални форми на този проект, по-специално напрежението между идеята за федерация и многостепенното управление. Дисертантът основателно и оригинално подлага възгледите на Хабермас на тест от различни интелектуални позиции – на космополитизма, на трансатлантическите различия, на Косовската криза, на гражданското общество. Какво да кажем за Ролс? Той има далеч по-дискретно присъствие в тези сюжети, и в дисертацията отношението му към ЕС практически липсва. А би могло да се скицира, защото то би извело явния сблъсък Хабермас-Ролс на страниците на *Journal of Philosophy*, чудесно пресъздаден от г-н Влахакис, на още едно равнище – на задочен сблъсък по повод на европейската интеграция и нейната (не)възможност да бъде „реалистична утопия“. Както се знае, възгледът на Ролс е застъпен най-вече в писмата му до белгийския политически философ Филип ван Парейс от 1998 г., т.е. от времето, в което подготвя работата си за закона на народите. Публикувани през 2003 г., въпросните писма отразяват една общо взето скептична ориентация към европейския проект. За Ролс ЕС до голяма степен се явява проекция на интересите на банките и корпорациите и движещите сили на глобалния капитализъм.

Гледната точка на философа все пак не е еднозначна. Тя допуска различни интерпретации, каквито по-късно не закъсняват да се появят. Така например Лин Добсън в статия от 2006 г. преценява, че нормативистките подходи към европейската интеграция не биха могли много да спечелят от Ролс, чиято концепция той критикува като относително затворена и ограничена до определени и в никакъв случай универсални либерално-демократични предпоставки. Обратно, Глин Морган в своя публикация от 2008 г. настоява, че въпреки всичко ЕС кореспондира на Ролсовия процедурен модел, най-малкото в измеренията на сигурността и включването. Не искам да навлизам по-дълбоко в академичния дебат, само ще отбележа, че по мое мнение тезата на г-н Влахакис би се обогатила от подобна съпоставка. Тя предлага и още една добавена стойност. Анализът на дисертанта точно фиксира известна асиметричност в дилемата между Ролс и Хабермас – докато първият обръща внимание най-вече върху социалните институции, то вторият заявява приоритета на политическото. Отговорът на въпроса, дали Ролс би могъл да бъде успешно „политизиран“, донякъде се крие и в тази линия на разсъждение, засягаща „приложната утопия“ на европейския проект.

От друга страна, разбираем е стремежът на автора да преследва преди всичко глобалните характеристики на световното общество. Четвъртата глава на дисертацията визира именно генеалогията на това развитие, разкрито чрез тенденциите на промяна в четири етапа, а именно полис – метрополис – мегаполис – космополис. Последната трансформация, от мегаполис към космополис, е ключовата за нашето съвремие и налага преосмисляне на теоретичните основи на възможния нов самоинституционализиращ се ред на глобалната справедливост. Самоинституционализацията (по Хабермас) и глобалната справедливост (по Ролс) са ни представени като две страни на една и съща глобална промяна, взаимно необходими, за да може да се случи еднаквата и в двата случая цел, либерализацията и демократизацията на международните отношения. Хабермас и Ролс изглеждат „примирими“ тъкмо в такъв глобален план. И вероятно не е случаен фактът, че дисертантът, като отличен познавач на творчеството на Хабермас и Ролс, търси своята „реалистична утопия“ не в институционалната динамика на Европейския съюз, а в реформа на системата на Организацията на обединените нации, на „най-световното“ възможно равнище. Следвайки работите на Деланти, дисертантът изразява пристрастието си към едно относително ново понятие, „разпределителна глобална справедливост“ (с.179). От позицията на това понятие „разпределителната справедливост“ на Ролс бележи незавършен проект. Поставянето на егалитаризма като

приоритет на политиката на справедливост единствено прави възможно разчупването на държавноцентричната черупка на либералния хуманитаризъм. За да се изразя със свои думи, действителното равенство между държавите и народите така се превръща и в действително глобално усилие, трансцендиращо интервенционизма и благотворителността.

Без всякакво съмнение, дисертацията на г-н Влахакис е ориентирана към бъдещето. Основателността на неговите предложения ще може да се изясни в перспектива. Но бих казал, че като логика и аргументация те представляват принос и към политическата философия, и към теорията на международните отношения. Мащабът на поставената задача и нейната реализация, разбира се, отварят широко вратите за критики и несъгласия. Част от своите критични бележки имах повод да споделя в хода на вътрешната защита на депозирания труд. Други предпочетох да маркирам в текста на рецензията си, без да ги обособявам в отделен параграф, защото смятам, че те не компрометират по същество идеите и изводите на автора.

Авторефератът (76 страници!) коректно възпроизвежда на български език структурата и основните положения от дисертационния труд, дори на моменти в големи подробности. Приемам синтезираните изводи в заключението на работата (с.214-217) за своеобразна авторска справка за научните приноси на текста.

Нямам съвместни публикации или други научни и обществени участия с автора.

В заключение убедено ще гласувам с „ДА“ на г-н Николаос Влахакис да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3. Философия (Философия с преподаване на английски език).

18.09.2020 г.

Рецензент:

/доц. д-р Борис Попиванов/